

МОСТ НА ЖЕПИ

Иво Андрић

Четврте године свога везировања посрну велики везир Јусуф и као жртва једне опасне интриге паде изненада у немилост. Борба је трајала целу зиму и пролеће. (Било је неко зло и хладно пролеће, које није никако дало лету да гране.) А са месецом мајем изиђе Јусуф из заточења као победник. И живот се настави, сјајан, миран, једноличан. Али од оних зимских месеци, кад између живота и смрти и између славе и пропасти није било размака ни колико је оштрица ножа, остаде у победнику везиру нешто стишано и замишљено. Оно неизрециво, што искусни и напаћени људи чувају у себи као скровито добро, и што им се, само покаткад, несвесно одражава у погледу, кретњи и речи.

Живећи заточен, у осами и немилости, везир се сетио живље свога порекла и своје земље. Јер, разочарање и бол одводе мисли у прошлост. Сетио се оца и мајке. (Умрли су обоје још док је он био скроман помоћник надзорника царских штала, и он је дао да им се оперваже гробови каменом и подигну бели надгробни нишани.) Сетио се Босне и села Жепе, из ког су га одвели кад му је било девет година.

Било је пријатно, тако у несрећи, мислити на далеку земљу и раштркано село Жепу, где у свакој кући има прича о његовој слави и успеху у Цариграду, а где нико не познаје и не слуги наличје славе ни цену по коју се успех стиче.

Још тога истог лета он је имао прилике да говори с људима који су долазили из Босне. Распитивао се, и казивали су му. После буна и ратова бејаху наишли неред, оскуда, глад и свакојаке болести. Он одреди знатну помоћ свима својима, колико год их још има у Жепи, и у исто време нареди да се види шта им је најпотребније од грађевина. Јавише му да има још четири куће Шеткића, да су понајимућнији у селу, али да је и село и сав тај крај осиромашило, да им је џамија оронула и огорела, чесма пресахла; а најгоре им је што немају моста на Жепи. Село је на брегу крај самог утока Жепе у Дрину, а једини пут за Вишеград иде преко Жепе, педесетак корака повише ушћа. Какав год мост начине од брвана, вода га однесе. Јер, или набуја Жепа, нагло и изненада као и сви горски потоци, па подрије и отплати греду; или надође Дрина, па зајази и заустави Жепу код ушћа, и она нарасте и дигне мост као да га није ни било. А зими се опет ухвати поледица по брвнима, па да се поломе и стока и људи. Ко би им ту мост подигао, учинио би им највеће добро.

Везир даде шест ћилима за џамију, и новца колико треба да се пред џамијом подигне чесма са три луле. И у исто време одлучи да им подигне мост.

У Цариграду је тада живео један Италијан, неимар, који је градио неколико мостова у околини Цариграда и по њима се прочуо. Њега најми везиров хазнадар и посла са двојицом дворских људи у Босну.

Стигли су још за снега у Вишеград. Неколико дана узастопце су гледали зачуђени Вишеграђани неимара како, погнут и сед, а румен и младолик у лицу, обилази велики каменити мост, туцка, међу прстима мрви и на језику куша малтер из саставака, и како премерава корацама окна. Затим је неколико дана одлазио у Бању, где је био мејдан седре из кога је вађен камен за вишеградски

мост. Извео је аргате и откопао мејдан, који је био посве засут земљом и обрастао шипрагом и борићима. Копали су док нису нашли широку и дубоку жилу камена, који је био једрији и бељи од оног којим је зидан вишеградски мост. Одатле се спустио низ Дрину, све до Жепе, и одредио место где ће бити скела за превоз камена. Тада се један од оне двојице везирових људи врати у Цариград с рачуном и плановима.

Неимар остаде да чека, али није хтео да станује у Вишеграду ни у којој од хришћанских кућа понад Жепе. На узвисини, у оном углу што га чине Дрина и Жепа, сагради брвнару – онај везиров човек и један вишеградски кјатиб су му били тумачи – и у њој је становао. Сам је себи кувао. Куповао је од сељака јаја, кајмак, лук и суво воће. А меса, кажу, није никад куповао. Поваздан је нешто тесао, цртао, испитивао врсте седре или осматрао ток и правац Жепе.

Уто се из Цариграда врати и онај чиновник са везировим одобрењем и првом трећином потребног новца.

Отпоче рад. Свет није могао да се начуди необичном послу. Није ни наличило на мост оно што се радило. Најпре побише укосо преко Жепе тешке борове греде, па између њих два реда коља, преплетоше пружем и набише иловачом, као шанац. Тако свратише реку и једна половина корита остаде сува. Управо кад су довршили тај рад, проломи се једног дана, негде у планини, облак, и зачас се замути и набуја Жепа. Ту исту ноћ провали већ готов насип по средини. А кад сутра освану дан, вода је већ била спласла, али је плетер био испроваљиван, коље почупано, греде искривљене. Међу радницима и у народу пође шапат да Жепа не да моста на се. Али већ трећи дан нареди неимар да се побија ново коље, још дубље, и да се исправе и поравнају преостале греде. И опет је из дубине одјекивало каменито речно корито од маљева и радничке вике и удараца у ритму. Тек кад све би спремно и готово, и довучен камен из Бање, стигоше клесари и зидари, Херцеговци и Далматинци. Подигоше им дрвењаре, пред којима су клесали камен, бели од камене прашине као воденичари. А неимар је обилазио око њих, сагињао се над њима и мерио им сваки час рад жутиим лименим троугаоником и оловним виском на зеленом концу. Већ су били с једне и друге стране просекли камениту и стрму обалу, кад понестаде новца. Наста зловоља међу радницима и у народу мрмљање да од моста неће бити ништа. Неки који су долазили из Цариграда причали су како се говори да се везир променио. Нико не зна шта му је, да ли је болест или су неке бриге, тек он бива све неприступачнији и заборавља и напушта већ отпочеле радове и у самом Цариграду. Али после неколико дана стиже везиров човек са заосталим делом новца, и градња се настави.

На петнаест дана пред Митровдан, свет који је прелазио Жепу преко брвна, мало повише градње, примети први пут како се с обе стране реке, из тамносива камена шкриљавца, помаља бео, гладак зид од тесана камена, оплетен са свих страна скелама као паучином. Од тада је растао сваког дана. Али уто падоше први мразеви и рад се обустави. Зидари одоше кућама, на зимовање, а неимар је зимовао у својој брвнари, из које није готово никуд излазио, поваздан нагнут над својим плановима и рачунима. Само је радњу пригледао често. Кад, пред пролеће, стаде лед пуцати, он је сваки час, забринут, обилазио скеле и насипе. Покаткад и ноћу, са лучем у руци.

Још пре Ђурђевдана вратише се зидари и рад отпоче поново. А тачно у по лета би посао довршен. Весело оборише радници скеле, и из тога сплета од греда и дасака појави се мост, витак и бео, сведен на један лук од стене до стене.

На свашта се могло помислити пре неголи на тако чудесну грађевину у растргану и пуну крају. Изгледало је као да су обе обале избациле једна према другој свака по запењен млаз воде, и ти се млазеви сударили, саставили у лук и остали тако за један тренутак, лебдећи над понором. Испод лука се видело, у дну видика, парче модре Дрине, а дубоко под њим је гргољила запењена и укроћена Жепа. Дуго нису очи могле да се привикну на тај лук смишљених и танких линија, који изгледа као да је у лету само запео за тај оштри мрки крш, пун кукриковине и павите, и да ће првом приликом наставити лет и ишчезнути.

Из околних села поврве свет да види мост. Из Вишеграда и Рогатице су долазили варошани и дивили му се, жалећи што је у тој врлети и дивљини а не у њиховој касаби.

- Ваља родит везира! – одговарали су им Жепљани и ударали дланом по каменитој огради, која је била права и оштрих бридова као да је од сира резана а не у камен сечена.

Још док су први путници, застајкујући од чуђења, прелазили преко моста, неимар је испалтио раднике, повезао и натоварио своје сандуке са справама и хартијама, и заједно с оним везировим људима кренуо пут Цариграда.

Тек тада пође по вароши и по селима говор о њему. Селим, Циганин, који му је на свом коњу догонио ствари из Вишеграда и једини залазио у његову брвнару, седи по дућанима и прича, богзна по који пут, све што зна о странцу.

- Асли и није он човек к'о што су други људи. Оно зимус док се није радило, па му ја не отићи по десетак-петн'ест дана. А кад дођем, а оно све нераспремљено к'о што сам и оставио. У студеној брвнари он сједи са капом од међедине на глави, умотан до под пазуха, само му руке вире, помодриле од студени, а он једнако струже оно камење, па пише нешто; па струже, па пише. Све тако. Ја отоварим, а он гледа у мене оним зеленим очима, а обрве му се накостијешиле, би рек'о прождријеће те. А нит говори нит ромори. Оно никад нисам видио. И, људи моји, колико се намучи, ето годину и по, а кад би готов, пође у Стамбул и превезосмо га на скели, одљума на оном коњу: ама да се једном обазрије јал' на нас јал' на ћуприју! Јок.

А дућанције га све више испитују о неимару и његовом животу, и све се чуде и не могу да најале што га нису боље и пажљивије загледали док је још пролазио вишеградским сокацима.

А неимар је дотле путовао, и кад би, два конака до Цариграда, разболе се од куге. У грозници, једва се држећи на коњу, стиже у град. Одмах сврати у болницу италијанских фрањеваца. А сутрадан у исто доба издахну на рукама једног фратра.

Већ идућег дана ујутро, известише везира о неимаровој смрти и предадоше му преостале рачуне и нацрте моста. Неимар је био примио само четврти део своје плате. Иза себе није оставио ни дуга ни готовине, ни тестаментa ни каквих наследника. После дужег размишљања, одреди везир да се од преостала три дела један исплати болници, а друга два дају у задужбину за сиротињски хлеб и чорбу.

Управо кад је то наређивао – било је мирно јутро пред крај лета – донесоше му молбу једног младог а ученог цариградског муалима, који је био из Босне родом, писао врло глатке стихове, и кога је везир с времена на време даривао и помагао. Чуо је, каже, за мост који је везир подигао у Босни, и нада се да ће и на ту, као сваку јавну грађевину, урезати натпис да се зна кад је зидана и ко је подиже. Као увек, он и сад нуди везиру своје услуге и моли да га удостоји да прими хронограм који му шаље и који је с великим трудом саставио. На приложеној тврђој хартији био је фино исписан хронограм са црвеним и златним иницијалом: Кад Добра Управа и Племенита Вештина Пружише руку једна другој, Настаде овај красни мост, Радост поданика и дика Јусуфова На оба света.

Испод тога је био везиров печат у овалу, подељен на два неједнака поља; на већем је писало: Јусуф Ибрахим, истински роб божји, а на мањем везирова девиза: У ћутању је сигурност.

Везир је седео дуго над том молбом, раширених руку, притискујући једним дланом натпис у стиховима, а другим неимарове рачуне и нацрт моста. У последње време он је све дуже размишљао над молбама и списима.

Прошле су, још летос, две године од његова пада и заточеништва. У прво време, после повратка на власт, он није примећивао какве промене на себи. Био је у најлепшим годинама кад се зна и осећа пуна вредност живота; победио је све противнике и био моћнији него икад пре; дубином скорашњег пада могао је да мери висину своје моћи. Али што је више одмицало време, њему се – уместо да заборавља – у сећању све чешће јављала помисао на тамницу. Ако је и успевао понекад да растера мисли, он није имао моћи да спречи снове. У сну поче да му се јавља тамница, а из ноћних снова је, као неодређен ужас, прелазила у јаву, и тровала му дане.

Постаде осетљивији за ствари око себе. Вређали су га извесни предмети које пре није ни примећивао. Наредио је да се дигне сав сомот из палате и замени светлом чохом која је глатка, мека и не шкрипи под руком. Замрзну седеф, јер га је у мислима везивао с неком студеном пустоши и осамом. Од додира седефа и од самог погледа на њ трнули су му зуби и пролазила језа уз кожу. Све покућство и оружје у ком је било седефа одстрањено је из његових соба.

Све поче да прима са прикривеним али дубоким неповерењем. Однекуд се устали у њему ова мисао: свако људско биће и свака реч могу да донесу зло. И та могућност поче да веје из сваке ствари коју чује, види, рекне или помисли. Победник везир осети страх од живота. Тако је и не слутећи улазио у оно стање које је прва фаза умирања, кад човек почне да с више интереса посматра сенку коју ствари бацају него ствари саме.

То је зло ровало и кидало у њему, а није могао ни помислити да га коме исповеди и повери; па и кад то зло доврши свој рад и избије на површину, нико га неће познати; људи ће просто казати: смрт. Јер, људи и не слуте колико има моћних и великих људи који тако ћутке и невидљиво, а брзо, умиру у себи.

И овога јутра је везир био уморан и неиспаван, али миран и сабран; очни капци су му били тешки, а лице као слеђено у свежини јутра. Мислио је на странца неимара који је умро, и на сиротињу која ће јести његову зараду. Мислио је на далеку брдовиту и мрачну земљу Босну (одувек му је у помисли на Босну било нечег мрачног!), коју ни сама светлост ислама није могла него само делимично да

обасја, и у којој је живот, без икакве више уљуђености и питомости, сиромашан, штур, опор. И колико таквих покрајина има на овом божјем свету? Колико дивљих река без моста и газа? Колико места без питке воде и џамија без украса и лепоте? У мислима му се отварао свет, пун свакојаких потреба, и страха под разним облицима.

Сунце је блештало по ситној зеленој ћерамиди на киоску у врту. Везир обори поглед на муалимов натпис у стиховима, полако подиже руку и прецрта двапут цео натпис. Застаде само мало, па онда прецрта и први део печата са својим именом. Остаде само девиза: У ћутању је сигурност. Стајао је неко време над њом, а онда подиже поново руку и једним снажним потезом избриса и њу.

Тако остаде мост без имена и знака.

Он је, тамо у Босни, блештао на сунцу и сјао на месечини, и пребацивао преко себе људе и стоку. Мало-помало ишчезну посве онај круг разроване земље и разбацаних предмета који окружује сваку нову градњу; свет разнесе и вода отплати поломљено коље и парчад скела и преосталу грађу, а кише сапраше трагове клесарског рада. Али предео није могао да се приљуби уз мост, ни мост уз предео. Гледан са стране његов бео и смело извијен лук је изгледао увек издвојен и сам, и изненађивао путника као необична мисао, залутала и ухваћена у кршу и дивљини.

Онај који ово прича, први је који је дошао на мисао да му испита и сазна постанак. То је било једног вечера кад се враћао из планине и, уморан, сео поред камените ограде на мосту. Били су врели летњи дани, али прохладне ноћи. Кад се наслонио леђима на камен, осети да је још топал од дневне жеге. Човек је био знојан, а са Дрине је долазио хладан ветар; пријатан и чудан је био додир топлог клесаног камена. Одмах се споразумеше. Тада је одлучио да му напише историју.
